

90 Yılın Ardından Lozan
Uluslararası Sempozyumu
İnönü Vakfı - Sabancı Üniversitesi, Ankara, 08.10.2013

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA AZINLIKLAR

BASKIN ORAN

oran@politics.ankara.edu.tr

www.baskinoran.com

(Ana kaynak: B. O., *Türkiye'de Azınlıklar – Kavramlar, Teori, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, 6. baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2010)

Giriş: Genel Nitelikler

- Lozan'ın siyasal anlamı:
 - I. Dünya Savaşı'nı bitirenler barış antlaşmaları arasında tek ayakta kalan. Çünkü iki savaş bitirdiği için müzakereyle yapıldı.
 - Devleti kuran antlaşma (rejim Ekim 1923'te kuruldu)
- Hukuksal anlamı:
 - Antlaşma, ulusal mevzuata dahil bir yasadır (23 Ağustos 1923, no. 340)
 - «Kesim III-Ekalliyetlerin Himayesi» temel insan haklarıyla ilgili olduğu için ulusal yasalardan üstündür (1982 Anayasası Md. 90/5)
 - Bu Kesim III, Md. 38 ilâ 44, anayasayla en azından eş değerdedir. Anayasa'yla bile ortadan kaldırılamaz (Md. 37).
- Diğer yandan, Türkiye bu maddeleri ciddi biçimde ihlal etmiştir ve etmektedir.

Lozan'da Azınlık Tanımı

- Açık tanım yok, ama kesinlikle «Gayrimüslimler». İki sebepten ötürü:
 - a) Dönemin şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşması'ndaki kriter olan «ırk, dil, din azınlıkları»nın yerini Lozan'da her seferinde “Gayrimüslimler” terimi almıştır. (“Din” kriteri de kabul edilmemiştir - Aleviler/Dr. Rıza Nur);
 - b) Uluslararası örgüt garantisi: Yalnızca Gayrimüslimlere verilmiştir.

Kesim III «Ekalliyetlerin Himayesi» (1)

• Md. 37: Md-38 ilâ 44'e aykırı ve üstün hiçbir ulusal metin yapılamaz.

• «Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmî işlemin bu hükümlere aykırı veya bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.»

• Md. 38: Ayrımcılık yasağı

• (1)Türk hükümeti, **Türkiye'de oturan herkesin**, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir. (2)Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır. (3) Gayrimüslim azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk hükümetince ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.»

• Md. 39: (Aşağıda ele alınacak) «**Bütün Türk uyrukları**», «**Türkçeden başka dil konuşan Türk uyrukları**»

• Md. 40: Gayrimüslimler her türlü okul kurup dillerini okutabilirler .

• «**Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyrukları**, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.»

• Md. 41: Devlet, gayrimüslim cemaatlerine ve ilkokullarına para yardımı yapar.

• «(1) Genel eğitim konusunda, Türk hükümeti, gayrimüslim uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. (2) Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim , din ya da hayır işlerine genel gelirlere sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hakkaniyete uygun ölçülerde katılacaklardır. (3) Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.»

Kesim III «Ekalliyetlerin Himayesi» (2)

- Md. 42: Gayrimüslimlerin örf-adetleri, eski ve yeni vakıfları korunacak.
- «(1)Türk hükümeti, gayrimüslim azınlıkların aile statüleriyle kişisel statüleri konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine verecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.(2) Bu tedbirler, Türk hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır. (3) Türk hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarını, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.»
- Md. 43: Gayrimüslimlere din özgürlüğü (hafta tatili)
- «(1) Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları, ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. (2) Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.»
- Md. 44: Gayrimüslim azınlık hakları uluslararası güvence altındadır.
- Md. 45: Yunanistan'la «karşılıklı yükümlülük» maddesi. (Dikkat: Mütakabiliyet değil! İnsan haklarında mütakabiliyet yasaktır - Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5). («Soydaş için Yurттаş'ı harcamak» anlamına gelir.)
- «Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.»

Md. 14: İmroz ve Bozcaada

- Bu iki adanın öyküsü: Önce Yunanistan'a verilmişken, Md. 14'te özetlenen koşullarla Türkiye'ye bırakıldı.
- Md. 14. «Türkiye egemenliği altında kalan İmroz ve Bozca Adaları, yerel yönetim ve kişi ve malların korunması konusunda, yerli elemanlardan oluşan ve gayrimüslim yerli halka her bakımdan güven verici **özel bir yerel yönetimden** yararlanacaktır. Bu Adalarda güvenlik ve düzen, yukarıda sözü geçen yerel yönetim eliyle **yerli halk arasından toplanan ve yerel yönetimin emrinde bulunan bir polis gücü** tarafından sağlanacaktır. Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin olarak Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış ya da yapılacak bağitlar İmroz ve Bozca Adaları halkına uygulanmayacaktır».
- Özeti:
 - Buradaki Rumlar, «Etabli» sıfatı tanınarak Kesim III'deki azınlık haklarına kavuşturuldu,
 - Ayrıca, teritoryal özerklik sahibi kılındı.

Lozan Kesim III'deki 4 Hak Grubu

- Türkiye'de, Lozan konusunda iki «Öğretilmiş Cehalet» vardır.
- Birinci «Öğretilmiş Cehalet»: Çok sayıda yüksek yargıç ve ünlü profesör bile Lozan Kesim III'te sadece gayrimüslimlere hak getirilmiş olduğunu sanır. Oysa, burada 4 hak grubu mevcuttur (her birinin hakları, kendi altındaki grupların haklarını da içerir):
 - **Gayrimüslim TC vatandaşları** (Md. 38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43, 44)
 - **Türkçeden başka dil konuşan TC vatandaşları**, (anadili Türkçeden gayri)(Md. 39/5)
 - **Tüm TC vatandaşları** (Md. 39/3 ve 4)
 - **Türkiye'de oturan herkes**, (yabancılar dahil) (Md. 38/1 ve 2, 39/2)
- Sonuç: Hem negatif, hem pozitif haklar (tanım). Lozan Kesim III, aynı zamanda bir insan hakları metnidir.
- Sebep: Azınlık hakları kavramı uluslararası hukuka 16. yüzyılda, İnsan hakları kavramı ise ancak 1945'de girdi.

Gayrimüslimlerin Hakları – a) Bütün Azınlıkları Tanımama

- İkinci «Öğretilmiş Cehalet»: Çok sayıda yüksek yargıç ve ünlü profesör bile Lozan'da azınlıkların «Rum», «Ermeni», «Yahudi» diye ismen zikredildiğini sanır. Devlet de sadece “Üç Büyük”ü tanır. Oysa, Antlaşma'da sadece «Gayrimüslim» terimi kullanılmıştır.
- Tümünü tanımayı reddetmenin sebepleri:
 - Sınıfsal sebep: İstanbul dışındakiler «kırsal» azınlık idiler; haklarını savunamadılar. Ör. Süryanilere okul hakkı (Md. 40) temyiz edilmeyen bir idare mahkemesi kararı sayesinde Eylül 2013'te tanındı. (24.01.2003 uygulama yönetmeliğine ek listede Süryani vakıfları da var).
 - Temel sebep: Ulus-devlet, azınlıkları yalnız sayı değil, kategori olarak da azaltmak istedi. (Ulus-devlet tanımı)
 - Bu hukuk dışı durumu savunanların argümanları:
 - 1) «Kendileri feragat ettiler».
 - Rum, Ermeni ve Yahudilerin 1925 sonundaki «feragat» olayı, tutuklamalar sonucudur ve sadece Md. 42/1'deki kilise nikahıyla ilgilidir
 - Süryani Patriği III. İlyas Şakir'in «feragat»i bir yerel Ankara gazetesi haberidir. (İleri, 09 Şubat 1923).
 - Azınlık haklarında feragat, hukuken «keenlemyekün»dür (*null and void*) çünkü bu haklar gruba değil, azınlık bireyine verilmiştir. Bireyin haklarından gruplar veya grup liderleri feragat edemez.
 - Bir uluslararası antlaşma, feragatle değiştirilmez. Üstelik Md. 37, bu hakların değil kaldırılmasını, değiştirilmesini bile yasaklar.
 - 2) «Teamül böyledir».
Yasaya aykırı teamül olmaz.

b) Tanınan Azınlıkların Haklarının İhlali

- «Üç Büyük»ün hakları da ihlal ediliyor.
- Md. 38 ayrımcılık yasağı, Md. 39/1 eşitlik prensibi:
 - '20'lerde İstanbul dışına çıkma yasağı. '30 ve 60'larda «Vatandaş Türkçe Konuş» kampanyaları. '40'larda Amele Taburları, Varlık Vergisi, «Ecanip Defteri»ne kayıt, memuriyette «Türk olma» şartı. Bugün de, güzel sanatlar ve üniversiteler dışında gayrimüslim memur yok. Mahkeme içtihatları: «Yabancı uyruklu TC vatandaşı» (17.04.1996) ve «Türk olmayanlar» (1971, 74, 75). Yönetmelikler: «Yerli yabancılar (Türk tebaalı)» (28.12.1988).
- Md.40: Okullar
 - Rumlar: İmroz-Bozcaada 1923-27, 1950-1960 arası hariç kapalı; Heybeliada Ruhban Okulu 1971'den bugüne dek kapalı.
 - Süryani okulları 1928-2013 arası kapalı: «Siz esas unsursunuz».
- Md. 41/2: Maddi katkılar, 1950-60 arası hariç, verilmedi;
- Md. 42/3: Eski vakıflara «1936 Beyannamesi» baskısı; yeni vakıf kurmak yasak. (36 Beyannamesi meselesi)
- Md. 14: Hiç uygulanmadı. Tersine, bu adalar D. Karadeniz halkıyla kolonize edildi. (İstiklal Marşı yarışmasını kazanan küçük kızın Rum annesi).

İhlallerin İncelenmesi - 3:

Gayrimüslimler Dışındakilerin Hakları

- Gayrimüslimler dışındakilerin hakları (Md. 39) uygulanmıyor.
- İleri sürülen gerekçeler:
 - «III. Kesim'in başlığı 'Azınlıkların Hakları'dır, Kürtler azınlık olmadıkları için bu haklardan yararlanamazlar.» Oysa:
 - 1923'te «insan hakları» kavramı uluslararası hukuka henüz girmemişti. İlk uluslararası belge: BM Antlaşması Md. 1/3
 - «Azınlık» terimi spesifik değil, jenerik terimdir ve artık insan haklarının bir parçasıdır. (Jenerik-spesifik terim ayrımı). Lozan Kesim III hem azınlık hakları, hem de insan hakları metnidir.
 - Siz «esas ve kurucu unsursunuz»
 - Vatandaşları «esas» ve «tali» olarak bölüyor,
 - Gayrimüslimleri ikinci sınıf vatandaş ilan ediyor,
 - 1839'da kaldırılmış olan, 1454 tarihli Millet Sistemi'ni geri getiriyor.
- Bu durum, Türkiye'nin bugünkü sorunları açısından Md. 39'da somutlaşır.

Md 39'un İncelenmesi - Fıkra 5

- 39/5: “Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, *Türkçeden başka bir dil konuşan* Türk uyruklarına, mahkemelerde *kendi dillerini* sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır”.
- Fıkra, bu haliyle, resmî dairelerde Türkçeden başka dil kullanmanın tek istisnasıdır.
- «Türkçeden başka dil konuşan»dan kasıt, başka diller de öğrenmiş kişi değil, anadili farklı olan kişidir.
- Fıkra, TBMM Hükümeti heyetinin de teklifidir.
- Maddenin uygulanmasına itiraz: «CMK md. 202 ve AİHS md. 6/3/e'ye göre, kişinin duruşma dilini anlamaması halinde tercüman sağlanır. Sanıklar Türkçe bilmektedir.»
- Oysa:
 - 1) Maddenin, resmî dili bilip bilmemekle ilgisi yoktur;
 - 2) CMK ve AİHS genel kural, bu özel kuraldır.
- 39/5'i uygulamak, devlet için «onurlu çıkış»tır (*honorable exit*)
- Oysa, Diyarbakır KCK Ana Davasında (2010) mahkeme, CMK Md. 178'in amir hükmünü uygulamayı bile reddetmiştir: «*Mahkeme başkanı veya hâkim, sanığın veya katılanın gösterdiği tanık veya uzman kişinin çağrılması hakkındaki dilekçeyi reddettiğinde, sanık veya katılan kişileri mahkemeye getirebilir. Bu kişiler duruşmada dinlenir.*»).

Md 39'un İncelenmesi - Fıkra 4

- 39/4: “*Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, istediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır*”
 - Kapsam son derece geniş. Resmî daireler dışında herhangi bir zaman ve mekânda serbest. (Siyasi Partiler, Seçim, Nüfus vs. yasaları Lozan’a aykırı).
 - O tarihte mevcut olmayan yayınlardan radyo ve TV de buna girer çünkü «*basın ya da her çeşit yayın konuları*» kavramı jeneriktir.
 - Fıkra, TBMM Hükümeti heyetinin de teklifidir.
- 39/4’ü uygulamak, insan haklarını genişletmek ve derinleştirmek suretiyle azınlık hakları (pozitif haklar) vermekten kurtulmak için fırsattır.

Lozan'ı ihlallerin Bugünkü Sonuçları – İç Politikada

- 1) Gayrimüslim haklarının ihlali, azınlıkların kurutulmasına, bu da Türkiye'nin büyük zarar görmesine yol açtı:
- Nüfusun 13,5 milyon olduğu 1927 sayımında gayrimüslimler 339.486 kişi, yani **yüzde 2,5** idi. Bugün 76 milyon içindeki 100.000 kişiyle genel nüfusun **binde 1**'ine düşmüşlerdir.
 - a) Medeniyet açısından: Türkiye'deki medeniyet düzeyini çok aşağılara çekti.
Ör. 1922'de nüfusun 400.000 olduğu İzmir'de 1 özel opera ve 13 özel tiyatro mevcuttu. 4.000.000 nüfuslu kentte 2013'teki düzenli faal durum: 1 devlet opera-balesi (1982), 1 devlet sahnesi.
 - b) Ekonomik gelişme açısından: Gayrimüslimleri tasfiye ederek «Milli burjuva yaratmak» hedefi, sanayileşmeyi minimum yarım yüzyıl erteletti.
Üstelik, bu “pahalı” milliyetçilik bu amacına bile ulaşamadı. Çünkü burjuvazinin «milli»si - «gayrimilli»si olmaz. «Kârın maksimizasyonu» her burjuvazinin tek hedefidir. Bu hedef ilk başlarda devletçilikle, sonra da uluslararası ekonomiye eklemlenmeyle sağlanır. Bu konuda da «solcu cehalet»den söz etmek gerekir.
 - c) Laiklik açısından: Laikliğin laikçiliğe dönüşmesine yol açarak, gerçek laikliği önledi.
Çünkü gayrimüslimlerin tasfiyesi, Alevilerin de denklem dışında bırakılmasıyla birleşince, ulus-devlet Sünni İslam'ı karşısına tekel sahibi bir heyula gibi almış oldu ve korkarak İslam'a baskıya/laikçiliğe başladı (Batı'da Protestan-Katolik rekabeti). Sonuç: AKP iktidarı.
- 2) Gayrimüslimler dışındakilerin (Müslüman farklı vatandaşların) haklarının ihlali, ulusal birliği fena yıprattı. Bir iç savaş benzeri duruma yol açtı ve hâlâ içinden çıkamıyoruz. (Kürt sorunu, «gönüllü vatandaş» sorunu).

Lozan'ı İhlallerin Dış Politikadaki Sonuçları ve Lozan'ın Bugünkü Uluslararası Durumu

- İhlallerin dış politikadaki sonuçları:
 - Hukuka ve kurucu antlaşmasına attığı imzaya bile sadık kalmayan, ihlalci, kendi halkını «farklı» olduğu için etno-dinsel temizliğe uğratan bir Türkiye imajı,
 - AB'ye kabulün çok zorlaşması
- Lozan'daki hakların bugünkü durumu:
 - 1923 Lozan'daki haklar artık çağdaş insan ve azınlık hakları standartlarının gerisinde kalmıştır:
 - Artık, «Ayrımcılığın önlenmesi»nden, «Azınlıkların korunmasına» gidiş başlamıştır.
 - Artık devletten, azınlık haklarını özel olarak koruması için aktif davranış beklenmekte, bu kimliklerin gelişmesi için devletten «gerekli şartları yaratması» istenmektedir.
 - Artık kendisinde azınlık olup olmadığı devletin takdirine bırakılmamakta, «*Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan*» kişiler varsa, o ülkede azınlık bulunduğu hükmedilmektedir.
 - Artık konu “milli yetki” dışında sayılmaktadır. Yani azınlıklar konusu «uluslararası toplumun meşru ilgi alanı» sayılmaktadır.
 - Ama Türkiye, Lozan'daki hakları bile uygulamamaktadır.